НОВЕ ПРО ЛАЗАРЯ БАРАНОВИЧА

У ЦЬОМУ році виповнюється приблизно 400 років з дня народження і 300 — з дня смерті відомого українського письменника другої половини XVII ст. Лазаря Барановича, доля якого пов'язана з Гощею, зокрема, з діяльністю Гощанської колегії в середині XVII століття. Про це вже писалося в «Рідному краї» (див. № 94 за 1992 р.). Аби не повторюватися, хотілося зосередити увагу на ще одному виді діяльності цієї видатної постаті на терені української історії — друкарській справі. Адже крім того, що Лука (таке світське ім'я мав Баранович, **В. Т.**) був знаменитим письменником, поетом, педагогом, архієпископом, талановитим проповідником, дипломатом, він ще й чимало заважив у друкарстві. Ця сфера діяльності чи не найменше в біографії Барановича зібрана, вивчена, бо дехто з дослідників навіть не ставить її в заслугу письменникові. А даремно.

Саме друкарству Лука відводив велику роль у розвиткові літератури й особливо освіти на Батьківщині. Не випадково в 1663 році він звертався до свого вихованця, а також видавця Варлаама Ясинського: «Десниця Господня на кожну чорну літеру готує для тебе світлі зірки».

Особливо вболівав Баранович за успіх Києво-Печерської друкарні, що була найбільш діяльною на Україні. Однак вона разом з Віленською, Острозькою, Львівською друкарнями не задовольняла всезростаючих потреб у книгах. Крім того, друкарня лаври не завжди йшла в ногу з вимогами письменника. Часто й сутужність із коштами ставала тут на заваді. А звертання, наприклад, у Львів до місцевого братства натрапляло на ще серйозніші перепони. Посильну допомогу ускладнювали далека відстань і політична обстановка. Ось як писав у 1657 році Лука єпископові Арсенію Желиборському, що проживав у Львові: «Велика безодня утворилася між вами і нами — ні ми до вас, ні ви до нас не маємо безпечного проїзду. Нещодавно відправив я посла свого з листом до вашого преосвященства, але він не зміг пробратися...».

Тому Баранович відкриває (на початку 70-х років) друкарню в Новоград-Сіверському. З її допомогою ставить завдання задовольнити не тільки власні потреби в книгах, а й, принаймні, попит на них в усій Лівобережній Україні. Однак тут довелося зазнати невдач. Запрошений друкар Семен Ясинський не мав достатньої професійної кваліфікації. До того ж надані йому гроші для випуску написаних праць йшли не за прямим призначенням. Та ще й Лука скаржився неодноразово Мазепі, що С. Ясинський забирав дві третіх друкованої продукції собі. Контролювати ж цю справу не було змоги. А коли до того всього в приміщенні друкарні сталася пожежа, Баранович приймає рішення перевести своє дітище в Чернігів, до місця свого постійного проживання. Так, 1679 року все поліграфічне устаткування було перевезено до чернігівського Троїцько-Іллінського монастиря.

Проте й тут не відразу пішли добре справи. Письменник вимушений знову довіритися Ясинському, оскільки знайти достатньої заміни не пощастило. Щоб стимулювати його до роботи, Баранович наділив друкаря будинком з подвір'ям, водяним млином, дав частину прибутків від діяльності друкарні. Але це також не дало бажаного результату. Тому Лука, йдучи на витрати, взявся до кардинальних заходів. Здійснивши поїздку у Вільно, він привіз звідти доброго знавця-майстра поліграфічної справи, який не тільки за меншу суму, надану Ясинському, привів друкарню в належний стан, а й вивчив іллінських монахів мистецтву відливання літер та виготовлення технічного чорнила.

Крім того, архієпископ Лазар запросив до себе кращих граверів, наполегливістю своїх зусиль дістав якісний папір, змінив організацію й дисципліну праці. В кінцевому підсумку все це призвело до процвітання чернігівської друкарні. За життя Луки в ній було видано близько 50 книг українською, польською, старослов'янською мовами. Чимало з них за власною ініціативою Луки поширювалися за межами Вітчизни, аби й на чужих землях ширилося українське слово. Так, скажімо, в березні 1681 року ігумен Батуринського монастиря Феодосій Гугуревич від імені письменника просив російського царя прийняти часопис та іншу літературу, щоб з ними міг ознайомитися читач Московії.

Помітне місце відводив Баранович друкуванню псалтирів, молитовників, букварів, інших підручників, які сприяли розвиткові освіти, доносили в мирські душі слово Боже. Не обходив увагою Лука й видання збірок віршів того осередку поетів, який він створив і який проіснував майже ціле століття, ставши цікавим історико-літературним явищем. Тут, наприклад, видавалися книги відомих і талановитих на той час літераторів Величковського (морально-психологічні та філософські вірші), Л. Криюновича (самобутній підручник риторики, а також виконані гравюри та присвяти до різних видань, панегірик «Воскреслий Фенікс»), Дмитра Ростовського («Руно орошене»), І. Орловського («Муза Роксоланська») та ін.

Зрештою, в друкарні Барановича виходять і його власні твори, які користувалися не меншою популярністю, ніж інші видані тут праці. Скажімо, в Новоград-Сіверському побачила світ відома полемічна праця Луки «Нова міра старої віри», а також «Книга смерті», «Слово на воскресіння Христове», в Чернігові — збірка «У вінець Божої матері», «Відмітка п'яти ран Христових». Та й головні книги письменника — два збірники проповідей «Труби словес проповідних» і «Меч духовний», що були надруковані в стінах Києво-Печерської лаври і які пощастило тримати в руках автору цих рядків, а також віршована велика збірка «Аполлонова лютня» — йшли до читача завдяки безпосередньому піклуванню автора. Почасти це йому коштувало великих моральних та матеріальних витрат, непомірно згаяного часу. Так, наприклад, «Труби словес проповідних» торували шлях до читацького загалу, враховуючи високе соціальне становище Луки, цілих шість років. Доводилося боротися не тільки з сутужністю коштів, але й відстоювати себе перед царем, московським патріархом, печерськими архімандритами, що їм служили, та іншим високопоставленим особам, які недолюблювали Луку за його національне самоусвідомлення.

Готуючи книгу до друку, Баранович завжди проявляв особливу вимогливість до себе та поліграфістів, прикладав свою сумлінність до кожного етапу випуску книги. Скажімо, він нерідко скаржився, що за його відсутності робилося багато помилок при наборі тексту, суворо підходив до створення малюнків, надто тих, які розміщувалися в його працях. До речі, щодо останніх, то Лука давав поради не тільки граверам, а й сам нерідко брав безпосередню участь у їх створенні. Такі відбитки на папері носили загалом, як і творчість письменника, наполегливий характер, відображали головну ідею чи найхарактерніші моменти змісту книги. Таким чином, при створенні книг Лука використовував і гармонічно поєднував текстово-змістовні та графічно-зображальні засоби, що підносило роль того чи іншого видання. В цьому відношенні друкарня Барановича була важливим осередком графічного мистецтва в Україні. Бо до її діяльності залучалися кращі гравери, котрі приділяли велику увагу естетичному виглядові книги, широко використовували найрізноманітніші декоративні елементи, різні кольори фарб тощо. Не випадково, що саме в українських виданнях, в тому числі в друкарні письменника, на відміну від російських, скажімо, книг того часу, а також у заставках та початкових буквах текстів творів зображалися окремі фігури чи навіть цілі сцени.

Вклад Барановича в друкарську справу стане ще вагомішим, якщо врахувати, що після його смерті чернігівська друкарня поступово втратила свої позиції, на яких стояла за життя письменника.

Таким чином, ми мусимо віддати належне Лазарю Барановичу за його вклад у розвиток вітчизняного друкарства, сліди якого, можливо, десь покояться ще і в наших краях. Адже книги з його друкарні розходилися не тільки по всій Україні, а й за її межами, зокрема, в Росії, Польщі.

Володимир ТАРАСЮК,
журналіст.